

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.1.3

Володимир Шевченко*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна*

РОЗВІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬЩІ НА ТЕРИТОРІЇ УСРР У 1921-1932 РР.: КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ПІДГОТОВКА ТА ФІНАНСУВАННЯ

Volodymyr ShevchenkoORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0099-2420>*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

INTELLIGENCE ACTIVITIES OF POLAND ON THE TERRITORY OF THE UKRAINIAN SSR IN 1921-1932: RECRUITMENT, TRAINING AND FINANCING

The article is devoted to the study of certain aspects of the functioning of the Polish intelligence services in the Ukrainian SSR in 1921-1932. With the considerable advances of Polish historiography and a thorough analysis of the sources of the Soviet intelligence services, the article has succeeded in reflecting two points of view on such aspects of intelligence as recruitment, training, operation, and financial support. With considerable human resources as a large number of sympathizers and ethnic Poles in Right-Bank Ukraine, intelligence staff actively used this, soberly assessing the USSR as its main potential enemy throughout the interwar period. Comparative analysis of the sources of the opposing sides made it possible to accurately identify discrepancies in data. The article describes the methods of selection of Polish agents, their classification, features of work and reporting, emergencies and the amount of funding that Poland provided its intelligence capabilities in one of the most important areas for themselves.

Keywords: intelligence, Poland, agent networks, spies, interwar period.

Відродження Польської держави відбулося у складний історичний період. Країна одразу поринула у боротьбу за територію. Військовий досвід молоді армії був вихований кількома радикально різними військовими школами – австро-угорською, німецькою, російською та, частково, французькою.

У міжвоєнний період Польща мала складний досвід становлення та функціонування розвідувальних органів. В той же час, швидке зростання кваліфікації та професіоналізму зовнішньої розвідки та контррозвідки було зумовлене складними стосунками із сусідніми сильними державами, передовсім Веймарською республікою та СРСР.

Метою цієї статті є висвітлення окремих аспектів розвідувальної роботи Польської держави на території УСРР, як найбільш активного ареалу концентрації розвідувальних потуг на східному кордоні у 1921-1932 рр. Дане дослідження покликане досягти поставленої мети через наступні завдання: встановити методики підбору агентів для роботи за кордоном; відобразити особливості навчання та фахової підготовки; дослідити на конкретних прикладах індивідуальні особливості роботи агентів та обсяги фінансового забезпечення розвідувальної діяльності Польщі в УСРР у встановлених хронологічних межах.

Наукова розробка проблематики польської розвідки у міжвоєнний період є досить розгалуженою. Особливо активно у цьому напрямку працюють польські дослідники з середини 1990-х років. Найбільш знакові роботи польської історіографії, які є дотичними до теми цього дослідження здійснені Анджеєм Пеплонський, Кшиштофом Данслевичем, Войцехом Скурою,

Анджеєм Мисюком, Яном Яцеком Бруським¹ та іншими. Використовуючи напрацювання польських істориків, у даному дослідженні здійснена спроба розкриття та аналізу подібних питань на основі архівних матеріалів радянської сторони. Адже, матеріали сторони-опонента можуть вивести дослідження на якісно новий рівень, особливо у форматі порівняльного аналізу документального відображення однієї події спецслужбами обох країн.

Після підписання Ризького мирного договору, коли постало питання перебудови системи розвідки на функціонування у мирний час, поляки одразу відчували значний кадровий голод. У довоєнний час лише кілька польських офіцерів працювали в системі розвідки, переважно військової. Кістяк старих професіоналів склав основу новоствореного Відділу II Генерального Штабу. Набагато більша проблема була пов'язана із укомплектуванням Експозитур, фактично місцевих представництв Відділу II, які знаходилися у безросередньому контакті із потенційним противником. Експозитури були сформовані зі стройових офіцерів, деякі з них не служили навіть у військовій розвідці. Усвідомлюючи всю складність ситуації, на початковому етапі, основним критерієм прийому на службу до Експозитур був фактор ідейний, готовність працювати на благо вітчизни і, звичайно, психологічний стан, готовність виконувати складні завдання².

- Форми здобуття інформації на початковому етапі:
- Агентурна розвідка;
- «біла розвідка» (через дипломатичні, торгівельні місії, міжнародні організації);
- Розвідка через прикордонні торгівельні мережі;
- Радіорозвідка.

Безпосереднє здобуття інформації здійснювалося через: розвідувальні пости, закордонні резидентури; агентів; резидентів; кур'єрів та прикордонні пункти³. Закордонні резидентури або розвідувальні мережі створювалися агентами, які засилялися у конкретний регіон чи місто з певним завданням. У більшості випадків вони могли під потреби виконання завдання на свій розсуд організувати навколо себе групу інформаторів чи резидентів. Постійний агент міг бути підсилений, так званим рухомим агентом, який висилався Експозитурою чи Відділом II у разі потреби. Зв'язок зі штабом здійснювався через кур'єрів. В ідеальному варіанті – одна розвідувальна мережа мала власного кур'єра. Зазвичай останні рухалися по визначених маршрутах з квартирами-явками для проміжного зв'язку, відпочинку тощо.

Діяльність всіх ланок розвідувального ланцюжка мала достойну винагороду. Агенти отримували сталі гонорари, а частіше були штатними співробітниками розвідки і отримували заробітну плату з пакетом соціальних послуг та різного роду заохочень. Кур'єри також здебільшого мали фіксовані тарифи на власні послуги. Вони оплачувалися достатньо щедро, оскільки були надзвичайно вразливим елементом всієї системи. Здебільшого – не етнічні поляки, без особливих сантиментів та ідейної складової власних зусиль. Вони, здебільшого, знали агентів в обличчя та всі перевірені маршрути і надійних людей на них. Працювали, у більшості випадків, лише за тверду валюту, яка була в обігу на польсько-радянському кордоні – долари США. Інформатори або конфіденти інколи мали сталі гонорари, якщо мали постійний зв'язок з агентом і доступ до певного джерела інформації або, частіше, отримували разові оплати за певну інформацію. Способів змусити інформатора працювати було достатньо, окрім фінансового заохочення. Інколи – інформація в обмін на польське громадянство, інколи алкоголь та кокаїн⁴.

Агенти доставляли різного виду матеріали. Це могли бути оригінальні документи, копії, фото, негативи, карти, преса, розпорядження, рапорти, накази, креслення тощо. У особливо великих об'ємах

¹ Peplowski, A. (1996). *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona; Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek; Skóra, W. (2011). *Działalność gdańskiej ekspozytury polskiego wywiadu wojskowego w latach 1920-1930 (Pomorze Zachodnie, Prusy Wschodnie i Wolne Miasto Gdańsk)*. Poznań: Misiuk, A. (2016). *Śluzby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Difin; Bruski, J. J. (2010). *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczypospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921-1926*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

² Peplowski, A. (1996). *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 43.

³ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 265.

⁴ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 268.

доставлялася преса. Її аналізом займалися всі розвідувальні пости КОП та Експозитура. Аналізувалися всі центральні республіканські видання та прикордонні – з Олевська, Овруча, Звягеля, Житомира, Шепетівки, Проскурова, Бердичева, Кам'яця-Подільського¹. Із середини 1920-х років самостійним аналізом преси також займалися польські консульства у Києві та Харкові, короткі звіти надсилалися до Міністерства Закордонних Справ², звідки пересилалися до Відділу II.

Обмін інформацією здійснювався кількома методами, окрім кур'єра. У випадку діяльності резидентури застосовувався метод надсилання листів із зашифрованою інформацією на ім'я непримітних обивателів, організацій чи торговельних закладів. Така кореспонденція могла пройти перлюстрацію та потрапити за кордон. Наприклад, радянський агент «Українець» встановив, що розвідка 11-го батальону КОП використовує для зв'язку з агентурою в УСРР наступну поштову адресу: Польща, село Попівці, Здолбунівського повіту, Іванов Данило. За цією адресою ніби-то надсилалася зашифрована хімічними чорнилами кореспонденція³. Агентурні мережі при дипломатичних місіях також широко використовували дипломатичну пошту, але навіть не підозрювали, що вона часто перевірялася радянськими спецслужбами.

Інший спосіб секретного зв'язку полягав у використанні невидимих чорнил. Це був достатньо складний спосіб, його застосуванню навчали лише особливо важливих агентів. Складність полягала у доступі до цілого ряду хімічних елементів та їх правильному поєднанні. Цим розчином писали між рядків звичайного листа. Такий текст не зникав при механічних пошкодженнях, намоканні тощо. Проявити зашифрований текст можна було лише з допомогою іншого спеціального розчину. Час від часу хімічний склад дещо змінювався, щоб запобігти можливій дешифровці. Єдиний раз, на початку 1924 року радянська контррозвідка змогла розшифрувати такий текст і деякий час отримувала конфіденційні дані з дипломатичної пошти.

Різного роду шифри використовувалися у будь-якому типі листування, навіть безбарвному. Поширеним типом передачі кур'єру даних від агента, з метою уникнення візуального контакту, було використання визначених поштових скриньок чи сталих місць, де залишалися матеріали, які згодом підбиралися кур'єром і навпаки.

Польська розвідка на теренах України умовно поділялася на чотири великих блоки: військова, політична, економічна, загально-комунікаційна⁴. Протягом 1920-х років кілька разів змінювалися форми типових звітів розвідувальних постів на кордоні та великих звітів, які подавала Експозитура у Відділ II. Варто зазначити, що Експозитура подавала до Відділу II також щоденний звіт та розгорнуті реферати по окремим важливим питанням⁵. Всі вони відображали ці чотири блоки зацікавлень, на основі інформації, здобутої тим чи іншим підрозділом або особою.

Станом на 1923 рік є можливість визначити структуру агентурної розвідки з найменуваннями різного типу агентів:

- Резидент. Діяв на території іншої держави, мав конкретне завдання. У його повноваження входило створення розвідувальної мережі із джерелами, зазвичай, невідомими Експозитурі чи Відділу II. Був місцевим чи інтегрованим у певну організацію польським агентом;
- Вербувальник. Рекрутував потенційних агентів. Мав проводити їхню перевірку через завдання, підстави та провокації;
- Лютний. Навідміну від резидента не мав постійного місця дислокації, а направлявся у визначені керівництвом місця, часто на допомогу місцевим резидентам;
- Посередник. Тримав зв'язок між офіцером-куратором та агентом. Зазвичай, із середовища контрабандистів, оскільки постійно повинен був перетинати кордон⁶;
- Поштова скринька. Агенти цього типу, власне, слугували поштовою скринькою. Адреса цього агента використовувалася у якості підставної;

¹ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 270.

² Див.: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4114, он. 1, спр. 1, 681 арк.

³ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, спр. 12620, арк. 116.

⁴ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 286.

⁵ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, он. 2, спр. 10324, арк. 902.

⁶ Grabarczyk, T. (2001). *Struktura, organizacja i metody działania bydgoskiej ekspozytury polskiego wywiadu w latach 1930-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 42.

– Провокатор. Вербувалися із середовища радянських симпатиків чи викритих агентів. Через них запускалася дезінформація, влаштовувалися провокації;

– Контррозвідник. Працював здебільшого у прикордонній зоні, з обох боків кордону. Мав виявляти потенційних агентів противника та знешкоджувати їх;

– Конфідент. Він же інформатор. Здебільшого – цивільна особа, не пов'язана формальними умовами з розвідкою. Отримував гонорар за надану інформацію¹.

З 1921 року, потенційний агент, який був відібраний та пройшов кілька етапів випробувань, вважався працевлаштованим шляхом підписання двох контрактів із Міністерством Військових Справ. Перший – випробувальний термін, протягом нього агент міг бути звільнений за рекомендацією свого куратора; другий контракт – після проходження випробувального терміну – строком на 6 років². Кожен агент, будь-якої Експозитури реєструвався у Відділі II. У загальному обліку кожен агент був пронумерований. Наприклад, у 1928 році агенти львівської Експозитури мали номери від 1001 до 2000. Кожен агент окрім номера мав псевдо, необхідне для внутрішнього вжитку Експозитури та Відділу II. Сам агент псевдо не знав. Він мав власне псевдо лише для зв'язку з кур'ером. Воно часто змінювалося.

Важливим був аспект підготовки та навчання агентів. Підходи до навчання кожного агента були індивідуальними, вони не повинні були перетинатися. Старші офіцери проводили навчання основам розвідувальної діяльності, опираючись на власний досвід та рекомендації Відділу II. Протягом всього міжвоєнного періоду існувала потреба у методичному матеріалі та додаткових даних про потенційного ворога. Особливо гостро це відчувалося на прикладі СРСР. Польські агенти не могли довгий час визначити чітку структуру та чисельність частин червоної армії. Тому це значним чином впливало на підготовку агентів для здійснення військової розвідки. Брак базових навичок давався взнаки. Значна кількість новоспечених агентів були деконспіровані здебільшого з власної вини – зайві розмови, вихваляння тощо. У випадку провалу агента, зв'язок з ним негайно припинявся, ліквідувалися всі сліди, які могли вести до інших агентів, кур'ера. Змінювалися адреси, паролі, деконспіровані явки. Особливо важливих, досвідчених або відзначених агентів, які були схоплені, могли обміняти на радянських³. Це були рідкісні випадки.

На початку 1931 р. агент ІНО ДПУ «Мотика» повідомляв про появу у Підволочиську наприкінці 1930 року курсів з підготовки розвідників для роботи в УСРР. Термін навчання – рік. У січні 1931 р., за даними агента, навчання проходило 14 курсантів, віком від 17 до 25 років. Всі набрані у Тарнопольському воеводстві. За національним складом – поляки, українці та четверо євреїв⁴. У травні того ж року радянський агент через Волочиський прикордонний загін передав до ІНО інформацію про наявність у Варшаві курсів політичної поліції, створених з ініціативи Відділу II. Агент був достатньо наближеним до джерела, оскільки описав значну кількість деталей. Він зазначає, що будівля, де відбуваються заняття та проживають курсанти знаходиться орієнтовно на вулиці Зеленецького. Курси тривали два місяці – липень-вересень 1930 р. Курсанти приблизно в однаковій пропорції були українцями та поляками. Слід відмітити перелік предметів викладання: географія сусідніх до Польщі держав; топографія; методи роботи агентури всередині країни та за її межами; система шифрування листів та вивчення складу хімічних чорнил; знайомство з військовим управлінням, будовою державного апарату сусідніх держав. Курсанти отримували стипендію у розмірі 20 злотих. Випуск курсів відбувся 10 вересня 1930 року. Із 50 слухачів успішно захистили іспити лише 15 осіб. Їх залишили для подальшої підготовки, решта була розпущена по своїм частинам для проходження стажування у якості конфідента⁵.

У 1926 році у доповіді Абверу з'являється інформація про наявність у Польщі значної кількості «шкіл шпіонажу». Зазначається, що вони користуються неабиякою популярністю. Викладання ведеться досвідченими агентами⁶. Про існування спеціалізованих шкіл вишколення розвідників

¹ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 297-299.

² Там само, 306.

³ Див.: Materski, W. (2002). *Pobocza dyplomacji. Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.

⁴ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, спр. 12620, арк. 64.

⁵ Там само, ф. 1, спр. 12620, арк. 145.

⁶ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, он. 2, спр. 10324, арк. 930.

повідомляли на допитах затримані радянською стороною. Яніна Бергман у 1929 році зазначала, що у Львові при Експозитурі 5 існує подібна школа. До неї набиралися курсанти безпосередньо пов'язані з Польщею ідеологічними, майновими чи сімейними контактами. Пріоритет віддавався слухачам, котрі мали надійні зв'язки на території УСРР¹. Документального підтвердження з польського боку існування подібної школи не виявлено. У одному зі своїх свідчень Бергман зазначала, що у Львові її готували шеф Експозитури Желіговський, поручник Грушецький та капітан Калиновський. Її навчали основам розвідувальної підпільної роботи, ознайомилися з матеріалами про політичний уклад СРСР, методи роботи ДПУ. Також окремо навчали шифрувальної справи². Можу припустити, що жодної централізованої школи не існувало, у початкових свідченнях затриманої йдеться лише про індивідуальну підготовку. Робота в групі була доволі ризикованою. Відомості про цілу школу з'являються в ході слідства, що, можливо, було спричинено надмірною наполегливістю слідчих для демонстрації масштабу діяльності польської розвідки в Україні. Про існування індивідуального вишколу окремих агентів зазначали й інші арештовані в УСРР за шпигунську діяльність особи³.

Агенти, котрі закінчували свої контракти успішно, але не мали бажання залишатися на службі, намагалися вмотивувати лишитися, адже давався взнаки хронічний дефіцит досвідчених офіцерів. За особливі заслуги співробітники розвідки нагороджувалися загальновійськовими нагородами. Істотним відзначенням агента було надання польського громадянства, у разі його відсутності⁴.

Експозитура 5 Відділу II ГШ розташовувалася, за німецькими даними 1926 року, на вулиці Оссолинських, 13 (зараз – вулиця Стефаника)⁵. Один із розкритих агентів давав свідчення КРО ДПУ у 1929 році про те, що мав зустрічі із Богданом Желіговським, шефом Експозитури, у сусідньому будинку №11⁶. З відкритих джерел відомо, що у міжвоєнний період цей будинок належав Оссолінеуму, тут були адміністрація закладу, відділ бухгалтерії та кореспонденції⁷. Виявляється, що Експозитура дійсно розміщувалася в 11 будинку. У фасадних приміщеннях цього будинку справді були окремі установи Оссолінеуму та приватні квартири. Експозитура 5 розміщувалася у задній частині будинку на другому поверсі. Пройти до цієї частини будівлі можна було як центральною брамою будинку № 11, так і через сусідній будинок № 9. Експозитура займала частину другого поверху приміщення. У справі польського консульства у Києві зберігся детальний план будівлі, внутрішнє розташування кімнат та, навіть, розміщення столів із зазначенням офіцерів, які за ними сиділи⁸. Малюнок виконаний олівцем з двох сторін аркушу з підписами польською мовою. План виконаний агентом «№ 25» із супровідним листом від 21 січня 1930 року⁹. Таким чином, на початку 1930 року радянська сторона отримала важливу інформацію щодо розташування Експозитури 5.

Проблема фінансового забезпечення була однією з основоположних у діяльності розвідки. Основна валюта розрахунків була національна валюта – польська марка. У марках формувався бюджет Відділу II, Експозитур та розвідувальних постів. Розрахунки з агентами у різних державах велися місцевою валютою, у деяких випадках, по бажанню агента, в американських доларах. Відповідно до розрахунків, Експозитури отримували бюджетне забезпечення із квартальними виплатами, оскільки передбачити витрати на цілий рік було практично неможливо. У 1924 році було чітко визначено галузі видатків для Експозитур:

- Винагороди за агентурні послуги. Вартість послуг визначалася окладом агента по контракту або за цінністю наданих послуг чи матеріалів;
- Закупівля документів;
- Логістичні витрати діяльності агентів (дорога, проживання, хабарі тощо);
- Винаймання та утримання мережі конфідентів;

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, *спр.* 63877, т. 2, арк. 2зв-3.

² Там само. ф. 5, *спр.* 63877, т. 6, арк. 16зв-17.

³ Див.: Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 13, *спр.* 217.

⁴ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 313-314.

⁵ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, *он.* 2, *спр.* 10324, арк. 923.

⁶ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, *спр.* 22482, т. 2, арк. 6.

⁷ Заречнюк, О. (2020). Вул. Стефаника, 11 – житловий будинок. *Інтерактивний Львів* <<https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/stefanyka-11/>> (2020, March, 19).

⁸ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 13, *спр.* 430, т. 20, арк. 244-244зв.

⁹ Там само, ф. 13, *спр.* 430, т. 20, арк. 245.

- Закупівля матеріалів (документи, хімічні речовини, вибухівка, картотеки та інші видаткові матеріали);
- Закупівля закордонної преси та видавничих матеріалів;
- Фонд шефа ГШ. На непередбачені термінові витрати;
- Фонд безпеки. Кошти на потреби контррозвідки;
- Утримання технічного персоналу;
- Непередбачені витрати. Покривали всі можливі потреби, не передбачені попередніми статтями бюджету¹.

Для прикладу, у першому кварталі розвідувальний пост № 1 у Тернополі витрачав щомісяця на 4 розвідувальні мережі 30000 марок кожній, 3 агентів по 30000 марок кожний та 3 кур'єрів з такою ж оплатою. За цінами 1921 року вартість організації мережі у Жмеринці вартувала 20000 польських марок². У другому кварталі на потреби Експозитури 5 Відділ II асигнував 5 700 000 польських марок³. Серед трьох Експозитур, які діяли на східному напрямку, львівська отримала найбільші кошти.

У 1923 році, з огляду на галопуючу інфляцію та здешевлення польської марки, видатки Експозитури у перерахунку в долари, значно зменшилися. Лише за вересень 1923 року розвідувальний пост № 2 у Рівному витратив 50 млн марок, а Експозитура в цілому за третій квартал того ж року витратила 305 850 400 марок⁴. Наступного року продовжилася інфляція, тому бюджет Експозитури почали рахувати у доларах. Наприклад, у грудні 1924 року утримання чотирьох конфідентів мережі «А.9» у Харкові коштувало 1100 американських доларів щомісячно⁵. Це були надзвичайно високі витрати на одну мережу, але вони виділялися з огляду на важливість та надійність джерела.

На рубежі 1924-1925 років відбувся перехід на нову національну валюту – злотий, чим успішно завершилась валютна реформа. Курс встановлювався 5,18 злотих за американський долар. У третьому кварталі 1925 року бюджет Експозитури складав 35 тис. злотих⁶. Світова економічна криза значно вплинула на обсяги фінансування всього Військового Міністерства, зокрема і на бюджет Відділу II, який зазнав скорочення. У зв'язку з цим, починаючи з 1929 року, Експозитура 5 намагалася заощаджувати кошти по всіх можливих статтях. Цей чинник, навантаження на співробітників через значне збільшення потоку біженців та посилення контррозвідувальних зусиль радянської сторони, значно вплинули на якість роботи та кількісні показники окремих агентів та розвідувальних мереж загалом.

Від початку 1930-х років розвідувальна активність польської розвідки на території Української СРР значно знижується. Тому було кілька причин, основні з них – початок масової колективізації, що призвело до повної ліквідації найбільш активних та заможних верств селянства, які зазвичай не підтримували радянську владу і були дієвим інформаційним ресурсом. Також, Радянський Союз надзвичайно самоізолювався, посиливши охорону кордонів, особливо західного. Послідовна антирелігійна політика призвела до масових арештів та репресій проти католицьких священників, які зазвичай були надійним джерелом агентурної роботи на Правобережжі. Таким чином, поставлені перед статтею завдання виконані у повній мірі. У дослідженні продемонстровано методику відбору кадрів на службу у розвідувальні служби міжвоєнної Польщі. Відображено процес кадрового підбору службовців від початку мирного періоду існування молодого держави. У дослідженні встановлено та проаналізовано етапи підготовки агентів, їхню класифікацію, особливості навчання, підходи тощо. Важливим і одним із найважливіших аспектом розвідувальної діяльності є обсяги та стабільність фінансування. У статті проілюстровано деякі кількісні показники бюджетів розвідки, що дає загальну картину фінансової складової польської розвідки в УСРР. Дане дослідження має широкий потенціал для подальших пошуків та породжує нові запитання.

¹ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 333-334.

² Там само, 341.

³ Skóra, W. (2011). *Działalność gdańskiej ekspozytury polskiego wywiadu wojskowego w latach 1920-1930 (Pomorze Zachodnie, Prusy Wschodnie i Wolne Miasto Gdańsk)*. Poznań, 49.

⁴ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 343.

⁵ Paduszek, K. (2012). *Ekonomiczne aspekty działalności polskiego wywiadu w dwudziestolecium międzywojennym. Wywiad i konrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP, t. 2, 30.*

⁶ Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 346.

References:

1. Bruski, J. J. (2010). *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921-1926* [Between Prometheus and Realpolitik. Second Republic of Poland towards Soviet Ukraine 1921-1926]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. [in Polish].
2. Danielewicz, K. (2017). *Lwowska Ekspozytura wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939* [Lviv Intelligence office. Activity of the Department 5 SG in Lviv 1921-1939]. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. [in Polish].
3. Grabarczyk, T. (2001). *Struktura, organizacja i metody działania bydgoskiej ekspozytury polskiego wywiadu w latach 1930-1939* [Structure, organization and methods of operation of the Polish Intelligence Department in Bydgoszcz in 1930-1939]. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. [in Polish].
4. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The State Archive of the Security Service of Ukraine], *f. 5, spr. 63877, t. 2.* [in Russian].
5. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The State Archive of the Security Service of Ukraine], *f. 5, spr. 63877, t. 6.* [in Russian].
6. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The State Archive of the Security Service of Ukraine], *f. 13, spr. 217.* [in Russian].
7. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The State Archive of the Security Service of Ukraine], *f. 5, spr. 22482, t. 2.* [in Russian].
8. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [The State Archive of the Security Service of Ukraine], *f. 13, spr. 430, t. 20.* [in Russian].
9. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy [The State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine], *f. 1, spr. 12620.* [in Russian].
10. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy [The State Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine], *f. 1, op. 2, spr. 10324.* [in Russian].
11. Materski, W. (2002). *Pobocza dyplomacji. Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym* [Roads of diplomacy. Exchange of political prisoners between the Second Polish Republic and the Soviets in the interwar period]. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN. [in Polish].
12. Misiuk, A. (2016). *Slużby wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej* [Intelligence and counterintelligence services of the Second Polish Republic]. Warszawa: Difin. [in Polish].
13. Paduszek, K. (2012). *Ekonomiczne aspekty działalności polskiego wywiadu w dwudziestoleciu międzywojennym* [Economic aspects of Polish Intelligence in the interwar period]. Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP, t. 2. [in Polish].
14. Peplowski, A. (1996). *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939* [Polish Intelligence in the USSR in 1921-1939]. Warszawa: Wydawnictwo Bellona. [in Polish].
15. Skóra, W. (2011). *Działalność gdańskiej ekspozytury polskiego wywiadu wojskowego w latach 1920-1930 (Pomorze Zachodnie, Prusy Wschodnie i Wolne Miasto Gdańsk)* [Activities of the Polish military Intelligence Department in Gdansk in 1920-1930 (West Pomerania, East Prussia and the Free City of Gdansk)]. Poznań. [in Polish].
16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme authorities and Governments of Ukraine], *f. 4114, op. 1, spr. 1.* [in Polish].
17. Zarechniuk, O. (2020). Vul. Stefanyka, 11 – zhytlovyi budynek [11, Stefanyka str. is a residential building]. *Lviv Interactive* <<https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/stefanyka-11/>>. (2020, March, 19). [in Ukrainian].